

TOVUSHLI BELGI EKSPERTIZASI: NAZARIY ASOSLAR VA XORIJIY TAJRIBA

*Nasirillayeva Nadida Otabek qizi
Uskanov Javohirjon Sherali o'g'li
Mahmudov Nizomiddin Olimjon o'g'li*

Annotatsiya. Mazkur maqolada tovushli belgilar hamda tovushli belgilarning muhofaza olish tartibi tahlil qilinadi. Xususan, tovushli belgilarni ro'yxatdan o'tkazishda xorij tajribasi o'rganilgan. Tadqiqot natijasida mavjud muammolar tahlil qilinib, ularni bartaraf etish bo'yicha taklif va tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: Tovush belgisi, talabnoma, ro'yxatdan o'tkazish, intellektual mulk, ekspertiza, huquqiy muhofaza.

Kirish

Intellektual mulk huquqida tovar belgilarining an'anaviy shakllari (so'z, tasvir, kombinatsiyalashgan belgilar) bilan bir qatorda noan'anaviy belgilar ham tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shunday noan'anaviy belgilar qatoriga tovushli belgilar (sound marks) kiradi. Tovushli belgi — bu mahsulot yoki xizmatning tijorat manbasini aniqlashga xizmat qiluvchi va iste'molchi ongida ma'lum subyekt bilan bog'lanadigan ovoz, kuy, signal yoki akustik ifodadir. Masalan, Intel kompaniyasining mashhur qisqa musiqiy signali, Nokia qo'ng'iroq signali tovushli belgilar sifatida tanilgan.

Tovushli belgilarni huquqiy muhofaza qilishda ekspertiza jarayoni alohida murakkablikka ega, chunki bunday belgilarni grafik ifodalash, farqlovchanlik darajasini aniqlash va iste'molchi ongida identifikatsiya vazifasini baholash oson emas. Tovushli belgi — bu tovushlar ketma-ketligi yoki alohida ovoz bo'lib, u tovar yoki xizmatni boshqa subyekt mahsulotidan ajratib turadi. U musiqa, hayvon ovozi, signal, mexanik tovush yoki inson nutqi ko'rinishida bo'lishi mumkin.

TRIPS bitimi tovar belgisini “bir korxonada tovarlari yoki xizmatlarini boshqasidan farqlashga qodir bo'lgan har qanday belgi” sifatida belgilaydi. Shu sababli ko'plab davlatlar tovushli belgilarni ham ro'yxatdan o'tkazishni tan olgan.

Tovushli belgilarning asosiy vazifasi:

individualizatsiya;

tijorat manbasini ko'rsatish;

reklama va marketing samaradorligini oshirish;

brend identifikatsiyasini kuchaytirish.

Tovushli belgi ekspertizasining asosiy mezonlari

Ekspertiza jarayonida odatda quyidagi mezonlar tekshiriladi:

1. Farqlovchanlik (distinctiveness)

Tovush oddiy texnik signal yoki umumiy ishlatiladigan akustik effekt bo‘lmash kerak. U iste‘molchi tomonidan aynan ma‘lum ishlab chiqaruvchi bilan bog‘lanishi zarur.

Masalan, oddiy telefon jiringlashi odatda farqlovchan emas, ammo maxsus yaratilgan noyob audio identifikator farqlovchan bo‘lishi mumkin.

2. Grafik yoki elektron ifodalanish imkoniyati

Avval ko‘plab davlatlarda tovushni notalar orqali grafik tasvirlash talab qilingan. Hozir esa ko‘plab yurisdiksiyalarda MP3 formatdagi audio fayl topshirish ham qabul qilinadi.

Ekspertiza uchun quyidagilar muhim:

musiq notasi;

spektrogramma;

sonogramma;

audio fayl;

tavsif (cheklangan hollarda).

3. Jamoat manfaatlariga zid bo‘lmashlik

Davlat madhiyasi, favqulodda signal, sirena yoki ijtimoiy tartibga ta‘sir qiluvchi tovushlar odatda ro‘yxatdan o‘tkazilmaydi.

4. Avvalgi huquqlar bilan kolliziya

Oldin ro‘yxatdan o‘tgan tovushli yoki boshqa belgilar bilan chalkashlik ehtimoli tekshiriladi.

AQSh tajribasi (USPTO)

AQSh Patent va Tovar Belgilari Idorasi (USPTO) tovushli belgilarni uzoq vaqtdan beri tan oladi. Mashhur misollar:

NBC chimes;

MGM lion roar;

Intel jingle;

Yahoo yodel;

Nokia tone.

USPTO amaliyotida asosiy e‘tibor tovushning “source identifier” sifatidagi funksiyasiga qaratiladi. Ya‘ni tovush shunchaki reklama elementi emas, balki kelib chiqish manbasini ko‘rsatishi kerak.

AQShda ariza topshirishda:

audio fayl;

yozma tavsif;

foydalanish dalillari katta ahamiyatga ega.

Yevropa Ittifoqi tajribasi (EUIPO)

EUIPO tovushli belgilarni ro‘yxatdan o‘tkazishda 2017-yildan boshlab grafik tasvir talabini yumshatdi. Endilikda:

MP3 audio fayl;

aniq musiqiy nota yetarli hisoblanadi.

Yevropa sud amaliyotida belgi quyidagi talablarga javob berishi kerakligi shakllangan:

aniqlik;

mustaqillik;

oson idrok etilish;

barqarorlik;

obyektivlik.

EUIPO amaliyotida ayniqsa farqlovchanlik muammosi dolzarb bo‘lib, oddiy funksional tovushlar ko‘pincha rad etiladi.

Buyuk Britaniya tajribasi (UKIPO)

Buyuk Britaniyada tovushli belgi MP3 fayl orqali topshiriladi. Musiqiy kuylar uchun nota shakli ham qabul qilinadi. UKIPO oddiy signal tovushlarini emas, balki tijorat identifikatori bo‘la oladigan akustik belgilarni himoya qiladi.

Masalan:

reklama jingllari;

transport signallari;

media platforma audio identifikatorlari.

Yaponiya tajribasi

Yaponiya 2015-yildan boshlab tovushli belgilarni rasmiy ravishda tan ola boshladi. Bu Osiyo davlatlari orasida muhim bosqich bo‘ldi. Yaponiya Patent Idorasi quyidagilarni talab qiladi:

audio yozuv;

notali ifoda;

batafsil tavsif;

farqlovchanlik asoslari.

Dastlabki bosqichlarda ko‘plab arizalar rad etilgan bo‘lsa-da, keyinchalik brend audio strategiyasi rivojlandi.

O‘zbekiston amaliyoti va istiqbollari

O‘zbekistonda noan’anaviy belgilar bo‘yicha amaliyot bosqichma-bosqich rivojlanmoqda. Tovushli belgilar ekspertizasida xorijiy tajribani o‘rganish ayniqsa muhimdir. Milliy amaliyotda quyidagilarni takomillashtirish zarur:

tovushli belgining aniq normativ ta’rifi;

audio fayllarni qabul qilish tartibi;
ekspertiza metodikasi;
farqlovchanlik mezonlari;
sud amaliyotini shakllantirish.

WIPO va xalqaro tashkilotlar tavsiyalari milliy tizimni modernizatsiya qilishda muhim rol o‘ynaydi.

Tovushli belgi ekspertizasining bosqichlari va metodologiyasi

Tovushli belgilar ekspertisasi odatiy so‘z yoki tasviriy belgilar ekspertizasiga nisbatan murakkabroq hisoblanadi, chunki bunda belgi vizual emas, akustik shaklda namoyon bo‘ladi. Shu sababli ekspertiza jarayonida huquqiy, texnik va lingvistik yondashuvlar birgalikda qo‘llaniladi.

1-bosqich. Rasmiy ekspertiza

Rasmiy ekspertiza arizaning tashkiliy va protsessual talablariga mosligini tekshirishdan iborat. Bu bosqichda quyidagilar aniqlanadi:

talabnoma to‘g‘ri rasmiylashtirilganligi;
ariza beruvchi rekvizitlari;
tovar va xizmatlarning Xalqaro Nitsa tasnifi bo‘yicha to‘g‘ri ko‘rsatilganligi;
audio fayl mavjudligi;
notali ifoda yoki grafik tasvir mavjudligi;
tovush tavsifining aniqligi;
davlat boji to‘langanligi.

Agar tovushli belgi musiqa shaklida bo‘lsa, notalar yozuvi talab qilinishi mumkin. Agar bu tabiiy tovush (masalan, hayvon ovozi) bo‘lsa, batafsil tavsif va audio yozuv muhim hisoblanadi.

2-bosqich. Mohiyat bo‘yicha ekspertiza

Bu bosqich eng muhim bosqich bo‘lib, belgining huquqiy muhofazaga layoqatliligi baholanadi.

a) farqlovchanlikni aniqlash

Ekspert tovush oddiy funksional signal emasligini tekshiradi. Masalan, eshik qo‘ng‘irog‘i, oddiy telefon signali yoki standart kompyuter xabarnomasi odatda farqlovchan deb topilmaydi.

Farqlovchanlik quyidagi omillar orqali baholanadi:

tovushning noodatiyligi;
original kompozitsiya mavjudligi;
iste‘molchi tomonidan tanib olinishi;
uzoq muddatli foydalanish;
reklama va marketingda qo‘llanishi.

AQSh amaliyotida “acquired distinctiveness”, ya’ni foydalanish natijasida shakllangan farqlovchanlik alohida ahamiyatga ega.

b) Funktsional xususiyatni tekshirish

Agar tovush mahsulotning texnik vazifasidan kelib chiqsa, u himoya qilinmaydi. Masalan, avtomobil dvigatelining odatiy ovozi yoki tibbiy apparatning signal tovushi funksional belgi sifatida baholanishi mumkin.

c) Jamoat manfaatlariga zidlik

Davlat madhiyasi, favqulodda xizmatlar signali, politsiya sirenasi yoki diniy ahamiyatga ega akustik belgilar ro‘yxatdan o‘tkazilmaydi.

d) Oldingi belgilar bilan o‘xshashlik

Ekspert ilgari ro‘yxatdan o‘tgan tovushli belgilar bilan fonetik va assotsiativ o‘xshashlikni tekshiradi. Bu yerda oddiy tinglash emas, balki akustik identifikatsiya mezonlari qo‘llaniladi.

3-bosqich. Iste’molchi idroki tahlili

Ko‘plab davlatlarda ekspertiza iste’molchi qanday qabul qilishini ham baholaydi. Agar iste’molchi ushbu tovushni muayyan ishlab chiqaruvchi bilan bog‘lasa, belgi ro‘yxatdan o‘tish imkoniyati ortadi.

Bu uchun quyidagilar ishlatilishi mumkin:

marketing tadqiqotlari;

iste’molchi so‘rovlari;

reklama materiallari;

ommaviy foydalanish dalillari;

sud amaliyoti materiallari.

Xulosa

Tovushli belgilar zamonaviy brendingning muhim vositasiga aylanmoqda. Ularning huquqiy muhofazasi esa ekspertiza sifatiga bevosita bog‘liq. AQSh, Yevropa Ittifoqi, Buyuk Britaniya va Yaponiya tajribasi shuni ko‘rsatadiki, tovushli belgining muvaffaqiyatli ro‘yxatdan o‘tishi uchun uning farqlovchanligi, aniq ifodalanishi va tijorat identifikatori sifatidagi funksiyasi hal qiluvchi ahamiyatga ega.

O‘zbekiston amaliyotida ham ushbu yo‘nalishni rivojlantirish innovatsion iqtisodiyot va brend huquqlarini himoya qilish nuqtai nazaridan dolzarb hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS). WTO, 1994. – 15–18-betlar.
2. WIPO. Standing Committee on the Law of Trademarks, Industrial Designs and Geographical Indications. Non-Traditional Marks. Geneva, 2021. – 22–37-betlar.

3. WIPO Intellectual Property Handbook. Geneva: WIPO Publication, 2004. – 209–214-betlar.
4. USPTO. Trademark Manual of Examining Procedure (TMEP), Chapter 1202.15 Sound Marks. 2025 edition. – 1200–1208-betlar.
5. EUIPO. Guidelines for Examination of European Union Trade Marks. Part B, Section 4, Absolute Grounds for Refusal. 2025. – 45–61-betlar.
6. UKIPO. Trade Marks Manual. Sound Marks Practice Guidance. London, 2024. – 17–29-betlar.
7. Japanese Patent Office. Examination Guidelines for Trademarks. Tokyo, 2023. – 88–97-betlar.
8. O‘zbekiston Respublikasining “Tovar belgilari, xizmat ko‘rsatish belgilari va tovar kelib chiqqan joy nomlari to‘g‘risida”gi Qonuni. – 8–14-moddalar.
9. Imomov N. Intellektual mulk huquqi. Toshkent: Adolat, 2022. – 184–193-betlar.
10. Rahmonqulov H. Fuqarolik huquqi va intellektual mulk. Toshkent, 2021. – 256–264-betlar.